

Надежда Александрова
(Софийски университет)
n.alexandrova@dir.bg

Български истории за еничарите през Възраждането

Nadezhda Alexandrova
(University of Sofia)
n.alexandrova@dir.bg

Bulgarian histories about the janissaries during the Revival period

The article encompasses a number of historical narratives that are written in Bulgarian between the 1760s and 1870s, and which deal with the notion of the janissaries. The study is based on sources of different kinds - Bulgarian history manuscripts, textbooks in Bulgarian history, textbooks in Ottoman history, articles and academic studies on the subject, and a number of introductions and endnotes to fictional texts, which also contain a claim of being veritable historiographical sources.

The analysis displays two main versions of the stories about the janissaries. The first follows „the paradigm purity-decline“ (Kafadar 1991). The second projects synonymy over the notions of the janissaries, kircali, dağali and other criminals who formed gangs and attacked the population. Thus, the period between the 18th and the beginning of the 19th c. was given the name „the time of turmoil“ (Rakovski 1860). The two versions of the histories of the janissaries are an outcome of the synergic effect of three factors that interplay on the scene of the Bulgarian historiography in the above-mentioned period. These are: the European historiographical sources, regarded as very prestigious; the official Ottoman policy of reforms, built on the idea of the change from an old retrograde order to a new progressive one; and last but not least, the process of formation national consciousness of the Bulgarians who undertook this image of ‘the evil janissaries’ in their own efforts to build a sense of a common historical past.

Keywords: Bulgarian history, Ottoman empire, purity-decline paradigm, janissaries

В хода на деветнадесетия век върху предходния социален опит на българите под османска власт с представителите на еничарския корпус се наслагва и утвърждава по-монолитна и категорично негативна

представа за еничарите, която е отразена в историографски съчинения и в художествена проза - както преводна, така и оригинална. Тази представа се оформя под въздействието на три групи фактори. Едната група се предопределя от усиляването на интелектуалния обмен на местните елити със Западна Европа и асиметричното оценностяване на Оксидента като престижен източник на модели на политическо устройство, социален живот, жанров репертоар и поведение. Другата група фактори отвежда към политиката на реформи на самата Османска империя, унищожаването на еничарския корпус през 1826 г. и отгласът от това събитие във вътрешен и международен мащаб. Третата група фактори, със сигурност не последни по важност, са свързани с локалните политически и културни движения за консолидиране и национално самоопределяне на общностите в състава на империята, като специално за българите те се вписват в чертите на понятието „Българско възраждане“.¹

Трите групи фактори оказват въздействие върху историите за еничарите, като се формират два типа разказ. Единият разглежда еничарското тяло в процес. То е представено като войска, която в миналото е била велика и непобедима, а в последните столетия все по-упадъчна като методи на набиране, практики на манипулиране на политически и икономически решения и морална деградация, довела до унищожението им по времето на Махмуд II. Тази версия е по-често срещана в статии в печата и учебници по българска и по османска история от втората половина на XIX век. Авторите и преводачите на османски истории понякога декларираат, че в съчиненията им са включени допълнения, коригиращи преводните източници, които са ползвали. Но те преди всичко остават верни на основния разказ за раждането и завоеванията на

---

¹ За удобство ще се придържам към установеното понятие „Българско възраждане“, което възприемам като „технически термин“, тъй като принципно съм съгласна, че отделното му разглеждане от цялостните процеси в Османската империя е ограничително. (Везенков 2006, Даскалов 2013, Хранова 2009). В случая разчитам на един рефлекс на читателите към съотнасянето на термина „възраждане“ с формален темпорален отрязък от средата на XVIII век до 70-те години на XIX век, тъй като книжнината, която разглеждам, се ограничава в този период. Тя съвсем бегло засяга реконструкциите на образа на еничарите в по-ново време, когато въздействието на османската официална пропаганда отсъства и образът започва да се формира изцяло в услуга на българската национална идеология. Текстът настоява, че „възрожденската“ представа за еничарите не стъпва само върху някакъв специфичен за българите опит с еничарското съсловие, а върху нагласи, които се генерират през периода на преобразования в цялата Османска империя. „Възрожденска“ функционира за мен по-скоро като относително прилагателно, маркиращо времеви период, отколкото качествено, съотнесено към идеята за „ново раждане“.

Османската империя, като в него включват частта за установяването на еничарското тяло и неговите характеристики, численост, разложение и упадък. Не особено често, но все пак тъкмо в такъв модус на разказване, се среща историята за еничарите в учебниците по българска история през Възраждането. Ако приемем, че литературата представлява още един източник за разпространението на тази представа, можем да я разпознаем в преводния исторически романс „Еничерете” на Алфонс Роайе, преведен на български език от Иван Богоров през 1849 г.

Другата история е типична по-скоро за исторически повестувания, които центрират вниманието си върху българите. Тя също съдържа разказа за моралната деградация на еничарското тяло и ползва установени от официалната османска позиция възгледи за упадъка на платената еничарска войска. Но в нея се поставя по-голямо внимание на положението на българите в следствие на еничарската непримиримост и неукротимост. Прави се равностметка за състоянието на българите, които са представени като жертва на произвол. Чрез натрупване на разкази за нещастията им се провокира раждането за идеята за промяна на статута им. Тя често е изразена като дълг на автора на повествованието към Майка България. В тази втора версия на историята за еничарите образът им помътнява и се нарежда в един смислов ред с този на кърджалиите, даалиите и други отряди от престъпници, набавящи богатството си чрез грабителство от населението на империята. Така отношението към това военно съсловие със сложна йерархична организация, интегрирано както в политическата и военна сфера на живота в Османската империя, така и в обществено-икономическата, се приравнява с това към всички други престъпници на законите в империята. Приравняването се изразява най-често в изреждане на видове злосторници, например „еничари, кърджалии, даалии и други врагове на народа“ (Друмев 1860). Редът на еднородните части в синтактичната конструкция е променлив. Смисльът на подобна липса на приоритет и на свободна смяна на местата на деятелите в изказването е във факта, че към никоя от групите дейтели няма по-специално отношение, те всички са с еднакъв статут – на злодеи и мъчители на народа. Образът се е превърнал в устойчива фигура на зло с няколко глави, които царстващите султани са отрязали. Към този тип текстове спадат както ранни истории за българите от XVIII век, така и различни исторически обзори, които целят да разяснят защо се е забавило развитието на светското образование или решаването на църковния въпрос. Синонимната връзка „еничари, кърджалии, даалии“ се включва в лекции, обяснителни бележки и предговори към литературни

текстове. Тя се илюстрира и от художествени произведения като повестта „Нещастна фамилия“ от Васил Друмев с нейните две издания през 1860 г. и 1973 г.

Акценти до днес в образа на еничарите са моментът на тяхното набиране от немюсюлманските общности в Османската империя, чрез данъка *devşirme* и религиозният им фанатизъм, изразяващ се в насилие срещу хора, към които еничарите са се числили религиозно преди конверсията. Този въпрос се преживява като национална травма в пост-османските общества и като индикатор за „робската участ“ на християните. Метафората за робството (Хранова 2011:351-358), която и до днес се насища от примера с кръвния данък и би пострадала, ако в разискванията по въпроса за робството се наместват историците османисти, които документално представят записването в еничарската войска и като достъп до придобивки и професионална кариера в онези исторически условия.² Със съзнанието за влиянието на националноидеологическия разказ върху наратива за „народа като жертва на поробителите“ имаме предварителни очаквания този травматичен и повторителен за съвременното масово съзнание на българите елемент от образа на еничарите да се яви в историите за тях от времето на Възраждането. Една от изненадите, поднесени от прегледаните източници е, че разказът за кръвния данък се среща в историите за българите най-често чрез позовавания на трудовете на западни историци и то в по-ранни истории на българите до първата половина на XIX век. Маркира се фактът, че след падането на България християнски младежи са набрани чрез потурчване в новата платена армия на еничарите и заведени на обучение в Одрин. Отглас от мотива за конверсията при еничарите има по-скоро в литературните произведения, като повестта „Нещастна фамилия“ на Васил Друмев, която представя страданията на цяла българска фамилия. В повестта се появява образът на безродния и колебаещ се еничарин Емин. Той е създаден според типологията на образа на тъгуващия еничарин от народните песни, но и отразява през националноидеологическа призма идеята за ожесточение и радикализъм на потисниците над народа-жертва.³

---

² Вж. официалната позиция на водещи български историци върху понятията „робство“ и „владичество“ в Данова, Н. и колектив. За „робство“ и „владичеството“. Открито писмо на историци за владичеството, турското робство и съжителството. В – Портал за култура, изкуство и общество – <http://kultura.bg/web--за-робството-и-владичеството> (видяно на 21.12.2016)

³ Мотивът за тъгуващия еничар, който не непременно е злодей и който преживява

Описанията за кръвен данък, които обикновено се свързват с първите столетия на завоевателна политика на османците, присъстват много по-слабо в българските истории за еничарите. Наместо това в разказите доминира образът на престъпните и неморални еничари от времето на упадъка на войската през XVIII-XIX век. Като че ли той е по-близък и по време и по нагласа до българите в техните опити за консолидация като народ, а и съвпада и с версията на османската официална политика. Тъй като тя от своя страна е отразила гледната точка и на западноевропейските османски историци, в крайна сметка се стига до извода, че в историите за еничарите през Възраждането се ползва изгодна и за османската власт, и за българите версия образа на злите еничари, която акцентира върху тормоза, който оказват върху раята, оправдава изстреблението им и дава надежда за културно и политическо еманципиране на българите. Както ще се уверим в примерите по-нататък нашите книжовници от XIX век често споменават преобразованията в империята като възможност и за развитието на нашия дружествен живот. С това те звучат и в унисон със западната историография върху Османската империя, както и с популярните фикционани четива на тази тема. Едновременно с присъединяването към този общоосмански хор на дамгосване на еничарите се обособява и българската национална гледна точка. Неин приоритет е да пробуди състрадание и жалост в сърцата на читателите от мъчителите на народа, като представя поробените като жертви на свои, на чужди и на своечужди.

Български версии на парадигмата чистота - упадък

Този термин е зает от изследванията на османистите, които в последно време работят върху версиите за преобразованията в Турция през XVIII-XIX век (Kafadar 1991:179-90, Yaucioğlu 2016). Те отправят критики към опростяването на причините, довели до събитията по смяната на султаните реформатори в началото на XIX век, сведени до опозиции като „стар ред - нов ред“, „ретроградност - прогресивност“ и техните морални корелати в опозицията „чистота - упадък“. Посочените изследователи правят ревизия на предходната историография, в която еничарите са разгледани на ангро, без да се отчита разнородността на това военно съсловие, неговите връзки, било то родствени или чисто

момент на себеосъзнаване при среща с близките си – с майката или сестрата, се наблюдава в народното творчество (Мевсим 2002:105-109)

икономически с представителите на различни еснафи, с провинциалните едри собственици и управители, с някои противници на османската централизирана власт. Всъщност за точно тези връзки с провинциалните елити именно българската османистика има своя голям принос (Георгиева 1988, Мутафчива 2008 Gradeva 2004). Чрез нейните постижения може да се даде рационално обяснение защо българските версии за еничарите не се заключават само в парадигмата „чистота - упадък“, а добавят и внушението за взаимодействие и смесване, квалифицирано от възрожденските автори като черта на „смутното време“ (Раковски 1860).

Макар и да се различават по произход и език, от които са привнесени, вариантите на „парадигмата чистота - упадък“ в българските истории за еничари по правило са внесени чрез адаптация на чужди източници. Преводачите или редакторите на изданията понякога прибавят свои въведения, уточняващи бележки и опровержения. Подобни коментари фигурират като бележки под линия или кратки откъси, които да насочат вниманието към състоянието на българите в даденото историческо време. В най-голяма степен и за най-голяма солидност на трудовете си, българските историци се позовават на добилите легитимност трудове на Йозеф Хамер, Мураджа Д'Озон, Жушерио дьо Сен Дьони, Сиприен Робер, Александър Хилфердинг, Ами Буе, Жозеф Бланки, Алфонс дьо Ламартин и др. Те рядко се позовават на турските историци от онова време, като Есад Ефенди, Мустафа Неджип Ефенди, Ахмед Джевдет и др., които са се грижили за разпространението на официалната държавна версия на наратива за реформи през епохата на Танзимата.⁴ За тях битува някакъв неопределен образ на „оттоманските историци“ (Кръстевич 1859:223) или като цитат без посочване на конкретно име, например „един турски историк“ (Шишков 1873:294). Всъщност дискурсът на преобразования е повсеместен в българския печат от онова време – къде по-хвалебствено, къде по-критично. Най-често цариградските български вестници публикуват официални правителствени решения, отзиви от чуждестранни дипломати, разказва се за церемонии, при

---

⁴ Есад Ефенди заема позицията на придворен историк и съдейства активно за разпространяването на официалната държавна версия на събитията от 1826 г. сред западната общественост с труда „Précis Historique de la destruction du corps des Janissaires par le Sultan Mahmoud II en 1826“, преведен от турски на френски език през 1833 г. Мустафа Неджип също е признат историк за времето си, а Ахмед Джевдет пише османска история в 12 тома, започната с официалното позволение на Абдул Меджид през 1854 и завършена през 1884. (Essad effendi 1833, Mustafa Necip tarihi 1863, Cevdet 1854-1884)

които султанът общува с поданиците си и т.н. (Stephanov 2014). Още веднага след събитието се извършва заличаването на „името и образа на еничарите за благо на света и за възраждането на стария закон в нова форма“ (Джевдет, цит. по Димитров 2015: 320), обявено с официален разпратен до всички провинции декрет и придружено от множество последващи решения, които стъпват върху разправата с еничарите, за да се въведе ред за поданиците на империята. Забраната за произнасянето на думата еничарин, приравняването на тези войници с най-големи злодейци, които трябва да се изстребят и заточат, се отразява и върху поданиците, особено върху тези, които пишейки учебници държат да представят собственото им историческо време като време на подем, на промени, на реформи и на участието на българите в целия този процес на преобразования. Авторите на учебници по османска история държат сметка и за мнението на царската цензура, която в крайна сметка дава позволенията за печатането им. Възможно е тази особеност на издаването да активизира възпроизвеждане на разказа за упадък на стария ред, на който да контрастира съвременната епоха на реформи и хвали султаните, които са обърнали курса на политическия живот към прогрес.

Логиката на протичане на историческия процес от изостаналост към напредък е в сила и за трите учебници по османска история на български език - на Йоаким Груев - „История на османското царство, 1 период“ (1872), на Петко Славейков - „Съкратение на Турската история“ (1857) и на С. С. Бобчев „Съкратена османска история“⁵ (1871). За две от тези истории – на Петко Славейков и на С. С. Бобчев е известно, че са преводни и то от много популярни източници на френски език, достъпни за много от останалите народи в империята (Strauss 2003: 60, 75) първата от тях източникът е съчинението на Насиф Малуф от 1852 г. „Précis de l’Histoire ottomane depuis la fondation de l’Empire“, а втората е превод от „Histoire abrégée de l’empire ottomane“, написан от преподавателката в Арменското девическо училище в Ортакой Каролин Фюре през 1869 г. За историята от Йоаким Груев не е посочено изрично кои са използваните източници. Предвид опита на този книжовник с преподаването на осmano-турски и свидетелствата за неговия административен опит в турската местна власт и колко много знае за

---

⁵ Освен тези три учебника по история на османската държава по библиографски данни е известен и учебникът на Йоаким Груев „История на османската държава“ (Груев 1869), но поради недостъпност за анализ той не е включен в настоящата работа.

литературата и историята на османците,⁶ ми се струва очевидно да се съобрази с официалната версия за чистотата и упадъка на еничарите. В предговора не се съдържат бележки за използваните източници, но се изказва намерението разделената на четири периода османска история (1231-1481, 1481-1702, 1703-1808, 1808-към настоящия момент). За съжаление на бял свят е излязла само първата част от четирите, но заявките за трета („Вътрешни размирици и външни несполуки, които докарали държавата до отпадане, 1703-1808“) и четвърта част („Възродението на държавата от султан Махмуда II и съвременна история на османското царство“) показват обстояни познания върху времето на XVIII и XIX век. Първата част на историята на Йоаким Груев съдържа разказа за благословията, която Хаджи Бекташ вели дава на новата платена армия. Това е популярна легенда, че дервишът Хаджи Бекташ вели дарява парче от своята бяла дреха на новите войници, затова на шапките си те носят бял плащ. Обръща се внимание и на другия отличителен символ на еничарите – техните казани за храна, които изнасят при всяка церемония и обръщат при всеки бунт. Те се свързват с лоялността към султана, който се грижи за тях и ги изхранва. Тъй като предмет на книгата е първият период на държавата по-голям акцент има върху устройството на еничарския корпус, но все пак не е пропуснат и мотивът за упадъка. Той е изразен в следния сбит вид:

Ени-чери-те изпърво, стягнати в по-строги закони, послужиха на Султаните за разширение на държавата и прославиха османското оръжие, а изпосле както щем видим, станаха вироглави и непослушни, та съ своеволията си докараха много размирици и така раслабиха държавното устройство, и най-сетне си навяха на главата погибел.

Историята на Груев и на Славейковата са по-обстояни в разказа за установяването на еничарите и по-кратки в този за разгрома над тях. У Славейков те са споменати в историческото повествование като инстанция на наказанието – един път свалили един султан Мустафа II и сложили брат му, а преди това, заради неуспеха срещу поляците, „завели Осман младши на Едикуле и го убили...“

Историята, преведена от Бобчев, съдържа най-подробни сведения и за основаването, и за премахване на еничарския корпус. Докато при разказа за установяването на войскарите отново се разчита на легендата

---

⁶ Такива свидетелства оставят в спомените си Йоаким Груев и Иван Вазов като част от историята на Пловдив през Възраждането (Николова 2012)

за Хаджи Бекташ вели – патрона на еничарите, то при унищожението разказът е по-обстоятелствен. Разгледани са всички опити на султаните за реформиране на армията и за укрепване на държавата от Селим III до Махмуд II. Парадигмата чистота - упадък е налична и в този разказ и гласи:

Еничарите се бяха прибрали и укрепили на Ат Мейдан. На тяхното отричане да сложат оръжията си, портата на тяхното становище ся разби с ударите на топове и къшлата им са усвои и изгори. Няколко часа бяха доста, да са унищожи туй тело, което беше причина на славата и могуществото на Турция в първите ѝ времена, нъ което най-после беше се обърнало на причина за безчиния и противности.

В предговора към изданието пише, че то е имало приоритет пред много други книги заради нуждата за съставяне на пълна история на царството на български език. По този проект на българското дружество „Промисление“ работи както преводача, така и редакторите на изданието Петко Славейков и Тодор Икономов. Техният глас личи в бележките под линия и в критиките срещу постановки на Хамер и на други учени, когато става дума за славяните, българите и тяхната средновековна история. В резултат на тази задружна работа „Съкратена османска история“ на С. С. Бобчев се превръща в най-пълния учебник по османска история през Възраждането.

Освен трите османски истории, съществуват и още два труда, които съдържат разказ за еничарите и тяхната съдба. Те нямат характера на учебници, а са по-скоро научни съчинения.⁷ Това са „За установлението на еничарите“ от Гавраил Кръстевич, отпечатана в Български книжици през 1859 г. и „Время преобразование Селима III-го в Турции“ от 1866 г. на Нешо Бончев, останал в ръкопис. Първият труд се явява и начален за представянето на еничарите в исторически труд с научен характер. Той е кратък - съставен е само от шест страници. Съдържа уводна част от самия Гавраил Кръстевич, превод от първи том на френското издание на Хамеровата „История на османската империя“ и кратко заключение. Но дори и тези шест страници стигат, за да се проследи усвояването на „парадигмата чистота - упадък“ от западната историография в българската. В увода еничарите са наречени „зловна войска“, при настъплението на която „настръхвала козината на мало и голямо“. Същинската част

---

⁷ Солидно присъствие на историята на Йозеф Хамер в българската публицистика дава и Петко Славейков със своя „Извод от Хамеровата история на Турското царство“, отпечатан в десет броя на вестник „Гайда“ от 1866-1867 г. Но в нея са подбрани по-скоро завоевателните стратегии на османците на Балканите и състоянието на българската държава през XIV век и не се съдържа изричен разказ за еничарското тяло.

на превода от Хамер предлага версията, че еничарите се създават по времето на султан Орхан, когато царството се нуждае от платена и лоялна нова войска. Повтаря се и разказът за покровителството над „новите чираци“ от Хаджи Бекташ. Към края на разказа са изброени обичайните причини, които се считат за начало на упадъка на еничарското тяло - умножаването на войската, включването в нея не само на християни, но и на „туземци“; позволеното, което еничарите придобиват да създават семейства и за онаследяване на придобития поминък. Историята на Гавраил Кръстевич възпроизвежда наратива за упадъка и унищожението на еничарите от султан Махмуд, похвален за „неговата проникателност и неговите благодетелни душевни разположения за сичките без изятие поданици“. В самия край на превода е отдадена почит и на „прелюбимия наш цар Абдул Меджид Хан“, жест, който по-късно се повтаря в много други български съчинения, посветени на времето на Танзимата.

За втория труд бих казала, че е най-задълбоченото научно съчинение, което обхваща гледните точки на западната историография и подрежда разказите за епохата на Селим III с обективност, характерна за позитивистичната историческа наука от края на XIX век. Ала, за съжаление, този труд е останал в ръкописен на руски език. Това е дипломната работа на Нешо Бончев „Время преобразования Селима III-го в Турции“, с която той добива степента „кандидат“ в Московския университет. По други ръкописни бележки в архива на Бончев и от кореспонденцията му с неговия близък приятел Марин Дринов се вижда, че той е имал желанието да си набави всичко написано в Европа до този момент и да го приложи в изследването си, затова често моли другаря си да му прати една или друга ценна книга по османска история. (Минкова 1971: 241-267, Бончев 1983). В труда личи коректното и богато цитиране на източници, характерно за научния текст и симпатизирането към Селим III, „който приобшил Турция към европейската цивилизация“. В уводната част на дипломната работа Селим III е сравнен с Петър Велики, защото и двамата са реформатори на армията според западни стандарти. Подобни сравнения между двамата владетели са доста популярни в литературата от онзи период, само че за разлика от Петър Велики, Селим бива описван като по-слаб владетел, който става жертва на идеята си за преобразования.

За трайния интерес на българския изследовател към историята на царството, от което е пристигнал в Русия, свидетелства гладко изписания текст в архива му, обозначен като „Турция“. В него са представени накратко с годините на царуване на всички султани с основните им завоевания и загуби. В този късен текст, завършен най-вероятно през април 1877 г., около 10 месеца преди смъртта на Бончев (17 февруари 1878 г.),⁸ отново превес взема историята на владетелите, а българите са споменати три пъти по-скоро от акуратност

---

⁸ Последното събитие в архивната единица „Турция“ е свързано с отбелязването на обявената война на Турция от Русия на 12 април 1877 г. НБКМ-БИА, ф. 111, а.е. 50, л. 186.

към фактите, отколкото с тон на съпричастност и емоция. Първият път при завземането на територията, обозначена като България при Мурад I; после по времето на Абдул Азис и отделянето на Българската екзархия от „греческой патриархий“; а третото е „опитът за въстание“ в България и избитите християни в много градове от Филибе-Санджак през 1876 г.

В описанието на еничарския оджак, ритуали и йерархия Нешо Бончев се позовава на Йозеф Хамер, Мураджа Д'Озон, Лавалие, Цинкайзен и Сен-Дьони. Все пак в изложението се наблюдават и моменти, когато авторът напуска строгия научен стил и се осланя на чутото от разказите за еничари, като отнася характеристиката им на злодеи точно по времето, за което пише – епохата на Селим III:

Ние ще отминем с мълчание онези страшни разкази за свирепите яничари, които в Турция старците с понижен глас разказват вечер на внуците и синовете си. Децата слушат тези разкази внимателно, със затаен дъх. Това е било по времето, когато цели селища живеели в планините и пещерите, криейки се от яничарите. Когато се връщали след тяхното преминаване, те не намирали дори следа от своите напуснати жилища. Кръвта леденее в жилите при тези разкази! Такива били яничарите при Селим.

Дали това отклонение е породено от желанието на българина все пак да сподели лични спомени от разказите на своите предци, не може да се каже. Но този кратък откъс показва още веднъж, че представителите на българската интелигенция предпочитат да разглеждат образа на свирепите еничари във времето малко преди тяхното унищожение. Твърде възможно е също Нешо Бончев да се е повлиял от вече доста активния втори тип разказ за еничарите, който ги приравнява с всякакви други престъпни банди като кърджалиите или даалиите.

В научните съчинения на Гавраил Кръстевич и Нешо Бончев се обръща внимание на потурчването, като и в двата случая е поставен акцент върху християнското вероизповедание на откъсване от семействата им младежи, а не се изтъква българския им произход. Причината е именно в използването на престижни за времето си западни версии на османската история, в които обобщената религиозна идентичност се предпочита пред етническата. Такъв извод формира и Десислава Лилова, когато разглежда разказа за падането под османска власт, в българските истории през Възраждането - „Разказът се образува чрез трансфер на версии, които са изработени в чужбина и не са създадени, за да се използват като инструмент за конструиране на национална идентичност“ (Лилова 2006:270). Само че в случая с образа на еничарите, ако и да не е създаден като инструмент за конструиране на национална идентичност, той бива приспособен за такъв.

Прави впечатление, че дори в ранните истории от XVIII до първата половина на XIX век, когато се споменават еничарите, не се споделят лични

впечатления, а се цитира чужд исторически труд. В Паисиевата „История славянобългарска“ (1762), както и при Христаки Павлович в „Царственик“ (1844) източникът за еничарите е някоя си „немачка история“:

Обретаються в някою краткою историю немачкую по реда турски царови кой по коего царствовал и имало ту за Мурата султана когда узел Болгарская земля, много народ и млади юноши и красни и избрал със сила похищал и собирал их в Едрене и писал их яничари в турское войнство и турчил их със сила.

Историята на Христаки Павлович следва Паисиевата, като вмъква един много любопитен детайл. Освен за потурчени юноши, се говори и за девойки, чиято съдба е още по-неясна. Дали Христаки Павлович неправилно е разчел ръкописната история, или нарочно е представил събитието с по-масов характер остава само хипотеза, но събитието е следствие от разорението на Българското царство:

Нахожда се в една Немска история за тогава Селима защо като разорил България колкуто наши красни юноши и девизи събрали, отвел ги во Едрене: гдето ги потурчил и нарекъл ги Еничаре, сиреч ени чирак, нови ученици. И юношите убо във войнството воведо, които бяха 32500 души; а женски Бог вести колку са били.

Спиридоновата „История во кратце о болгарском народе словенском“ (1792) е сочена като една от малкото истории от този ранен период, която включва периода на османското владичество и разказва за настаняването на османците на Балканите и постепенното завземане на полуострова. Затова в тази история и еничарите са споменават най-често. Спорадично е назоваването им в периода XVI-XVII век, най-често с това кога и на кой султан са се разгневили, че не ги води към нови завоевания. Историята на йеросхимонах Спиридон е пример за въвеждането на образа на кърджалиите сред причинителите на т. нар. „второ разорение на България“, за което принос имат и еничарите.

Спиридоновата история е рядко изключение измежду целия корпус истории на българите. В повечето трудове от първата половина на XIX век вниманието на авторите много по-силно е насочено към периода на създаването и развитието на българската държава до XIV век, отколкото на следващите столетия. Това се наблюдава във Войниковата „Кратка българска история“ (1861) и в по-ранни учебни книги, преводи на творбите на руските учени слависти Юрий Венелин и Александър Хилфердинг (например преводните истории на Анастас Кипиловски, Михаил Кифалов и Ботьо Петков, Димитър Душанов) В случаите, когато историите продължават и в турско време, те регистрират, че българите минават под управлението на турски султани и бързо-бързо стигат до периода на XVIII-XIX век. Завършекът на две от историите на българите е с периода на реформи, позволил на българите да печатат книги и да поискат

независимост на своята църква. Такива са финалите в историите на Драган Цанков и Драган Манчов. Тези две истории, заедно с Димитър-Душановата са сериозно критикувани заради обема и неразбираемото излагане на материала от Тодор Шишков, който със самочувствие изрежда многобройните си наши и чужди източници, преди да начене своят разказ. В „История на българския народ“ (1873) се забелязва приемственост както с историите на българите от XVIII век, така и с по-късните откъси от истории за еничарите в печата, като по-горе разгледания текст на Гавраил Кръстевич от 1859 г. Отправят се и препоръки към читателите да избират Бобчевата османска история пред останалите учебни книги на тази тема. В историята на българския народ се възприема официалната позиция за упадък на еничарите. Техният произвол е довел до появата на „кърджалии, делибашии, даалии и други, които са скитали по България, дето са горили, убивали и грабили“. Последната част на историята се съобразява с преобразованията в Турско в по-ново време, изказвайки благодарност за решаването на църковния въпрос от турското правителство, парирайки с това „фенерската злоба срещу България“. Историята на Тодор Шишков от 1873 г. е пример за използване на авторитетните историографски източници, но и за адаптирането на познатото от историята на властващите, така че то да не отмахва акцента върху българските жители на империята. Този учебник също е бил одобрен от царската цензура и очевидно е съвместил вече наличните на български език гледни точки към еничарското тяло – парадигмата чистота - упадък и възгледа за еничарите като равни по престъпност на всички останали мъчители на народа ни.

Докато историите на българите и тези на османската империя възприемат повествователния механизъм на предаване на фактите и събитията при спазване на хронологичен принцип, а примерите от живота на владетелите са кратки и придружени с извод за добро или слабо владетелство, то в художествените произведения фактичността присъства облечена в примери за поведение. Те ориентират читателя в добродетелите на персонажите и придава човешко лице на владетелите в техните стратегии за запазване на властта. Така в преводния роман „Еничарите“ управлението на Селим III, еничарските бунтове срещу неговите реформи и последвалата смяна на властта с Мустафа IV и Махмуд II трябва да се онагледят чрез по-близки до читателя образи. Затова в любовната история на образования турчин Неджип и християнската благородничка Ерминия резонират големите сътресения на времето – пожарите на бунтовете, убийството на султана, разгромяването на еничарските казарми на Ат Мегдан и др. Всичко това се представя на фона на сменящи се поколения от еничари – еднакво мразещи християните, но различно поставени в службата си към владетеля. Така в образа на стария еничарски ага се възпроизвежда идеята за прежната чистота на ордена, а в образите на новите еничари, които тормозят християните, бият се помежду си като глутница животни и въстават срещу владетелите, се реализира идеята за упадък на еничарското тяло. В романа

присъстват и доста често историографски сведения за броя, организацията и историята на тази войска, но все пак сюжетът за нещастията на една фамилия взема превес. Романът „Еничарите“ си спечелва читатели в много селища на Балканите. Има сведения за разпространението на тази книга на гръцки, арменски, караманлийски, румънски и български сред читатели от Трансилвания до Кипър (Александрова 2016). Българите сред тях, които получават поредната глава от романа с всеки брой на „Цариградски вестник“ между 1849-1850, със сигурност имат шанса да запомнят стереотипно еничарите като безчовечни, а султаните като благородни. Така литературата се поставя в услуга на развитието на парадигмата чистота - упадък като сюжет на любовен романс.

Българоцентрични завихрения - истории за еничарите през „смутното време“

В тази част на изложението ще бъдат посочени начини, по които образът на еничарите присъства в текстове на вещи в народните дела представители на българската интелигенция през Възраждането. Макар и да не са назовани изрично „истории“, текстовете им съдържат намерението за исторически преглед на известното за българите по определена тема - образованието, църквата, социално състояние, политическата зависимост. Тези текстове включват наратива за унищожението на еничарите, представяйки го като ново начало на преобразования, така както гласи и официалната османска версия. Също така българските автори системно прибягват до уравниловка при назоваването им в редица, заедно с кърджалии, даалии и др., когато под различна форма дават своите исторически интерпретации за отминалото време. Към образа на еничарите като злодеи и престъпници, насърчен от официалния османски дискурс на преобразования се прибавя в синергия и този на спомените на по-старите поколения българи. В тях провинциалното еничарство чест влиза в съюз с локални банди или се прелива в тях, когато се оказва, че държавната хазна не може да издържи да изплаща редовно на всички еничари. Както се каза по-горе, сюжетът за грабителството на кърджалии се открива още в Спиридоновата ръкописна история, където еничарите фигурират в образа си на инстанция на наказанието над пасивни и нерешителни султани, а към състоянието на хаос през XVIII век, допринасят и кърджалийските банди. Затова в много от очерците за кърджалии от периода на Възраждането включват и еничарите като част от образа на насилници и грабители на народа. Литературата също изиграва своята роля за обединяването на тези образи в един

колективен образ на насилниците над българите, а тиражирането на фикционалната версия на сюжета за „нешастната българска фамилия“ чрез двете издания на първата оригинална българска повест на Васил Друмев от 1860 г. и 1873 г. осигурява разпространение на идеята за съюза на еничари и кърджалии сред повече читатели.

Една от най-раните книги, която прави преглед на напредъка на българите след унищожението на еничарите, е „Денница новобългарското образование“ от Васил Априлов от 1841 г. В нейния увод се казва, че от свършека на войната от 1829 г. българските търговци, които дотогава са се образовали кой както намери, са започнали да залягат повече над духовното си развитие, но фанатизмът на турците към християните „нямало да намалее, ако покойният султан Махмуд II не бе възприел друга политика и не бе унищожил неспокойните и жестоки еничари“. Това събитие Априлов свързва с въвеждането на европейската цивилизация, индикатор за която е Хатишерифът от 1839 на Абдул Меджид (Априлов 1968:40). Подобно тълкуване на събитията, което отключва друга кауза на българите – тази за независима църква, включва Иван Богоров в един свой очерк, останал в ръкопис. Той се нарича „Начало и причина на днешната българска черкова в Цариград на Балат“. Там се казва:

Изстребението на еничерите и на чюмата в Цариград откак направиха по-лесно пристъпанието всякому в тая столица, начнаха българети да честят там как търговци по-више от друг път; но бяха пръснати по ханищата и нямаха свое огнище. (Богоров 1983:404)

Този автор има огромно значение като преводач на романа на Алфонс Роайе, третиращ съдбата на еничарите, за който споменах по-горе. Освен това той добре познава живота в Цариград – място на действие и в романа, и развитието на борбата на българите по църковния въпрос. В някакъв смисъл Иван Богоров свързва обществените събития, които резонират сред българите, със своя собствен житейски път. Завърнал се от Лайпциг, той намира подслон и място за издаването на „Цариградски вестник“ именно в мястото където най-често отсядат българите в столицата на империята – „Балкапан хан“. Той е очевидец на трудностите на живота „по ханищата“ и съдейства със всички сили за духовната пробуда на българите чрез своите вестници, учебници и речници.

Сред авторите, формирали устойчива представа за състоянието на българите под османска власт, са Неофит Бозвели и Георги Раковски. Те също са участници в решаването на църковния въпрос, оставили

в наследство своите версии за причините за неволите на българите. Освен това Раковски открито в публицистиката си и индиректно чрез литературните си творби осъществява връзка на приемственост с идеите на „Отец Неофит Хилендареца“. За проповедите, които е водил Неофит Бозвели сред българите, се знае само по спомени на съвременниците му, но в диалога „Плач бедния Мати Болгария“ също се съдържа равносметка за това коя е причината за страданието на българите. С бароково орнаментиран вопъл Мати Болгария приканва сина си „да се изкорени туй тайнодействующее ядоотровное и всепагубное кърджалиоеничарское коварство!“ Син Болгарии – другият участник в диалога, обяснява, че „безчеловечни кърджалийци“ са се обединили с „безсовестните еничари“. Описва се чрез защитата от цариградските еничари поместните аяни и чорбаджии са се „осатанили“ – станали са помощници на дявола. Неофит Бозвели на свой ред отчита ролята на султан Махмуд II в решаването на този проблем и за пореден път произвежда образа му на мъдър и справедлив владетел, който „всячески всякогаж според правилний закон явните злодейни безчинници жестоко наказва и затрива...“ (Бозвели 1968: 87-88)

Разглеждането на еничари и кърджалии като един източник на страдание за българите се реализира най-многопосочно в творчеството на Георги Раковски. Още в замечанията на поемата „Горски пътник“ от 1858 г. се срещат няколко бележки с описания за устройството на еничарското тяло, за бекташийската секта и за кърджалиите (бележки 10 – за бекташийската секта, 16 за даалиите и 35 за кърджалиите и еничарите). Освен че взаимодействието на еничари и кърджалии е наречено „пъклено беснило“, елементи на „парадигмата чистота - упадък“ се наблюдават в описанието на бекташийската секта, към която традиционно принадлежат еничарите. За нея се казва, че първите бекташии са били високо морални хора, докато днешните изпълняват дервишките ритуали на въртене и опиване вършейки скотски дела. Откъде Георги Раковски има сведения за ритуалите на дервишите бекташии не става известно, въпреки някои откъслечни сведения, че сам той е имал преки впечатления от ритуалите на бекташиите в едно теке, където е пребивавал известно време (Арнаутов 1937). Повероятно е обаче универсалността на отношението чистота - упадък да е намерило реализация в разглеждането на религиозните практики на това забранено вече съсловие, защото заедно с него султанът разпорежда унищожаването на всички бекташийски текета, като мотивът за това е деморализацията и отклоняването от правилната вяра (Димитров

2015: 352-371). За всеки изследовател на творчеството на Раковски замечанията имат своето място като етнографски сведения, затова в тях всяко изброяване на деморализиращите практики е ценно, не само защото трупа негативи за бекташиите, но и защото съобщава за прояви на хетеродоксия ислям, регистрирани от наши книжовници.

Етнографската гледна точка се успоредява с призиването на Раковски като историк и в една статия, поместена във вестник „Дунавски лебед“ от 1860 г. След публикуван вариант на песента за „Индже войвода“, назована „народна песен отпреди 60 години“, той посочва, че легендите и песните за Индже ще да са познати в много места в България и дори сред българската колония във Влашко. Раковски уверява, че е записал спомените за Индже лично от старци, които са виждали този кърджалийски воевода и неговата войска. След като първо прави описание на българските народни песни, техния произход и видове, той разказва кой е Индже воевода, но контекстуализира появата му в епохата на Селим III. Раковски съобщава, че „подпорка“ на броженията срещу султанските преобразования е било „беснуещо тогава яничарско тело“. Той разказва за разделението на аяните по места и за яничарите, които владеят Цариград, тъкмо в реда на мисли, въведен от Неофит Бозвели преди него – те са били подкрепяни в отцеплението си от цариградските еничари. Споменава най-ярките бунтовници срещу султанската власт и се спира на Мустафа Байрактар от Тръстеник. При похода към Цариград, където се Байрактар удържа победа над преобразователите и става велик везир, Раковски описва накратко и смъртта на този отдал се на пороците везир – изкусен от „красни робинки“, с което дава ход на българска версия на еничарските бунтове от 1807-1808 и идването на власт на Махмуд II. Освен за Мустафа Байрактар и неговата войска, Раковски разказва накратко и за другите паши, отколнели се от верноподанство към султана и обособили свои отряди – Осман Пазвантоглу във Видин, Гяур-Хасан, който вземал от делиите „диш-хакъ“, Янинския Али паша Тепеделенли и Египетския паша Мехмед от Кавала.

Раковски пише, че „дерибейовете се възползвали от това безвластие в това смутно време. Нарича го още „размирно и безвластно време“, „кърджалийско време“. Описанието на периода като „смутно време“ и избистрилите се разказа за страховити воеводи като Индже започват своето трайно шествие в българската литература, етнография и историография. Настояването, че данните за това време са свидетелски, се противопоставя на възгледите на френски историци като Сиприен

Робер и Алфонс дьо Ламартин, които Раковски иронизира и оборва в Замечанията към „Горски пътник“ и във фейлетона „Изступленний дервиш и восточний вопрос“. Докато критикува турколюбивите учени, той хвали германските, чиито трудове очевидно познава. Не става ясно точно кои германски учени има предвид, но види се и Раковски се ориентира добре в западната историография и нейните подходи при изучаването на османската империя. Сам той има самочувствието на историк и учен.

Това личи от една студия „Кърджалиите“, запазена в архива на Георги Раковски. Тя е план за лекцията му, изнесена пред български студенти във Висшето медицинското училище в Букурещ от 15 януари 1865 г. В тази студия е застъпена тезата, че в бунтовете на тези паши срещу султана са участвали много български хайдути, както и че доста от местните отцепници от султанската власт от рода на Пазвантоглу и Хасан ага в Разград са били защитници на българите и българи са участвали както в противоборството срещу еничарския корпус сред читаците на Мустафа Байрактар, така и в четите на местните паши във Видин, Разград. Раковски е основоположник в българската историография на идеята, че „смутното време“ може да се тълкува като опити на българите („българските хайдути“) да се включат в броженията против централната власт. Едновременно с това в подробното описание на еничарските бунтове по свалянето на султан Селим III се активира и познатия разказ за еничарите като злокобни противници на реформите.

Трудовете на Георги Раковски оставят диря във формирането на отношението към българския XVIII и началото на XIX век като към „смутно време“ на злодейци от всякакъв чин. Заемането на тази стратегия на изравняване на образите на еничари, кърджалии и даалии се предприема и в редица кратки паратекстове на Васил Друмев – уводите към повестта „Нещастна фамилия“ и самата повест, както и бележките към студията „Стойко Владиславов Софроний“ в Периодическо списание от 1872. Още уводът на текста, излязъл в „Български книжици“ през 1860 г. съдържа познатата формула „кърджалии, еничари, делибашии и много други злодеи“. Като врагове на правителството, то взело мерки срещу тях и (вече в друг ред изредени) изстребило тези престъпници. В този предговор ясно личи липсата на приоритетност при изреждането на враговете на империята. Само няколко реда по-долу от първото им изброяване се среща следният вариант на изказването „нетърпимите злодейства на безчеловечните еничари, кърджалии и пр.“ В типичния хвалебствен тон младият Васил Друмев описва Махмуд II като кротък

султан, който търпял, търпял и накрая изтребил еничарите. Може да се предположи, че публикацията в издаваното в Цариград списание „Български книжици“ е била предмет на зоркото око на цензурата и затова се е наложило да се включат тези жестове на благодарност към османските султани. Второто издание от 1873 г. излиза в печатницата на Дунавския вилает, така че съображенията за изразяване на почит към официалната власт остават в сила. Чудното е, че първата българска повест най-често се интерпретира през национално ангажиран ключ като принос на Васил Друмев към описването на страданията на българите под османска власт. Но ако целта ѝ е била да пробужда към борба, как са допуснали тя да се печата тъкмо в такива печатници? Феноменът на отпечатването ѝ по свой начин доказва, че по отношение на злодеите в държавата – еничари и кърджалии - се случва така, че отношението на официалната османска политика и на собствено българската идея за народностно самоопределяне съвпадат.

Във второто издание повестта има нов предговор, който има целта да уговори някои езикови промени и да извини автор за слабостите на творбата му, както и да се изрази надеждата за благотворно влияние върху младите български читатели. Но освен този втори предговор в изданието има и забележка от издателя Д. Великов. Тя в известен смисъл дублира първия предговор от 1860 г. използвайки познатата схема за изреждането на престъпниците, които са мъчили народа: „Под името злодейци ние разумяваме тука: кърджалиите, яничарите, делибашите дахиите и капасъзите“, които „преди 60-70 години (както казват нашите старци най-много и най-страшно са вършили своите безчеловечни дела)“. В духа на изследванията на Георги Раковски и издателят на „Нещастна фамилия“ разказва подробности за българското участие в тези събития с два основни персонажа – Индже воевода и котленеца Божил чорбаджи (Арнаутов 1931), който спасява града от опожаряване и чиито образ се появява за кратко и в самата повест „Нещастна фамилия“.

Фокусът върху българите като участници, жертви или хроникьори на събитията от „смутното време“ се запазва и в бележките, с които Васил Друмев снабдява своята студия за Софроний Врачански от 1972 г. Те съдържат исторически сведения, етимологии на понятия, етнографски бележки за определени групи от населението като „татарите“, както и множество вторични източници по въпросите на войните между Русия и Турция и други събития от международен характер. Още в 4 бележка, която се отнася до сцената с младия и „красен на лице“ Стойко,

затворен от бостанджиите в Цариград, Васил Друмев ни уведомява кои са бостанджиите като еничарска орта и кога са изчезнали – с унищожението на еничарството. След поясняването на функциите на бостанджиите като стражари, Друмев извежда и етимологията на чорбаджийството от еничарската длъжност „чорбаджибаши“, отговорникът за прехраната в еничарската орта с много важни ръководни функции. Високопоставеността в йерархията на еничарската войска се пренася и в почителното отношение, което турците са развили към едрите собственици от немюсюлманските общности, които също получили названието „чорбаджии“.

Докато в горните бележки Друмев се явява етнограф и лингвист, то в бележки 14-17 той взема повод от споменаването на крамолите между агите, на които Софроний е свидетел, и дава сведенията за унищожението на еничарите от Махмуд II, посочвайки погрешна година – 1824 г. В следващите бележки обясненията за действията на Софроний и неговия страх от наказание са обяснени с анархията, която владее империята и овластяването на Осман Пазвантоглу, Али Паша Янински и Мустафа Байрактар. В описанието на опитите за реформи и централизация, извършвани по Селимово време, Васил Друмев цитира трудовете на Георги Раковски. В тази приемственост виждаме как се формира дискурса на отношението на българската историография към регионалните явления империята и как Софрониевите думи за неговата епархия „това живелище варварско и хайдутско“ се тълкуват като „анархия“ за цялата империя, причинена от сговора между местни провинциални нотабили и върлуващите банди.

Докато бележките към студията и житието на Софроний Врачански ще да са били предмет на изучаване от специалистите, абонати на „Периодическо списание“ от 70-те години на XIX век, то литературните опити на автора в повестта „Нещастна фамилия“ имат много по-широк обseg на въздействие. Друмев илюстрира на сюжетно и образно ниво коварното взаимодействие между кърджалии и еничари, те заедно нападнали Преслав и околностите му в търсене на плячка и на отмъщение. Необосноваността на насилието и липсата на мотиви в действията на героите често са изтъквани като слабости на повестта. Образите са полярни и еднопланови. Началникът на шуменските еничари Джамал Бей жадува отмъщение с цената на всичко и е склонен на съюз с кърджалиите само и само да унищожи българското семейство на Вълко, Иван и Петър в отмъщение, че пожеланата от него жена от това семейство не му се е подчинила. В Друмевата повест мотивът за

междурелигиозната любов не е развит, както това става в преводния роман от Алфонс Роайе, който разгледах накратко по-горе. За „Нещастна фамилия“ важи по-доминантен за цялата прозата от този период мотив за похищението над българското (Аретов 2006: 156-226). Ако може да се говори за влияние на западната популярна литература, то е по-скоро в изграждането на сюжета по подобие на преводните сантиментални романи и на разчитането на предизвикване на състрадание от описаните в повестта зверства. Нещастната фамилия бива изтребена, остава надеждата да е оцелял само един неин представител – Влади. Но този образ на български хайдутин също е доста схематичен и неразвит. Ако въобще може да се търси психологизъм в образите в повестта, то най-голям потенциал носи образът на Емин, чието име в превод от турски означава „сигурен“. Името контрастира на душевното състояние на героя. Той е дълбоко несигурен в идентичността си. Отгледан като сирак от еничари, той е сменил вярата си и оттогава душата му все търси покой. Това довежда до неговото ожесточаване и желание да потисне съзнанието за произхода си и да бъде по-жесток от най-жестоките правоверни. След всички страдания, на които обрича българите в главата „Ужаси“, той сам се хвърля в огъня и се самоубива. Психологически дълбочини в образа на Емин не могат да се търсят, но авторът експериментира с идеята за разнобоя между минало и настояще в душата на еничарина злодей. Чертите му са в услуга на националната идеология, която говори за страданието на българите от религиозно различните потисници. Колкото по-големи са жестокостите, толкова по-силно ще се пробуди състрадание, ужас и гняв и да доведе до решителен отпор на османското господство. Образът на еничарина злодей трайно се впряга в действие в националната литература на българите. Не е за чудене, че в друг политически момент на мобилизация срещу верското различие Друмевият образ на ожесточения и неспокоен еничарин влиза отново в обращение, този път като Караибрахим от „Време разделно“ на Антон Дончев.

Вероятно могат да се приведат още примери от исторически трудове с по-общ или по-фокусиран върху българите характер. А що се отнася до литературните репрезентации на образите на еничарите, те бяха приведени към обзора на източници, за да маркират ролята на фикционалните творби за разпространението на тази представа за еничарите, но подлежат на отделно и по-цялостно изследване. В обобщение може да се каже, че обзорът на историите за еничарите в книжнината на българите от периода на Възраждането показва, че образът, който битова

в обращение сред българските читатели на XIX век, пази следата от последните столетия на общуването на българите с тези представители на османската власт. Ала върху тези отмиващи се с годините преки впечатления се настанява по-монолитна и изцяло негативна представа за еничарите, която е резултат от три фактора на въздействие. Това са заимстваните от българите гледни точки на западните историци и съобразяването на нашите историци с официално тиражираните версии от османската държава, които на свой ред апроприират западни, често ориентализирани, но удобни за властта представи за злите еничари. Тези два вида въздействие се отразяват на българските опити да се създаде исторически разказ за българите, чрез който в крайна сметка да се „строши главата на змията и да се назовем свободни“. За тази националистическа задача помага и художествената словестност. Така навикнали на четенето на преводни исторически романи, като този за еничарите на Алфонс Роайе, усвоили сантименталната стилистика на писане в ключа на страданията, сълзите и ужасите, българските автори на повести за еничарите дават ход в българската литература на нови и нови истории за „нешастните български фамилии“ през „смутните времена“.

Използвана литература

Първични източници

- Априлов, Васил. Съчинения. Подб. и ред. П. Тотев. София: Български писател, 1968. [Aprilov, Vasil. Sachineniya. Podb. i red. P. Totev. Sofiya: Balgarski pisatel, 1968.]
- Бобчев, С. С. Съкратена османска история. Издава са от българското печатарско дружество „Промисление“, Цариград в книгопечатницата на А. Папазяна 1871. [Bobchev, S. S. Sakratena osmanska istoriya. Izdava sa ot balgarskoto pechatarsko druzhestvo „Promishlenie“, Tsarigrad v knigopечатnitsata na A. Papazyana 1871.]
- Богоров, Иван. *Еничерете. Естинско-преправена приказница. Извади на български И. Андреов*, част 1, Цариград. Печатницата на Цариградски вестник, 1849. [Bogorov, Ivan. Enicherete. Estinsko-prepravena prikaznitsa. Izvadi na balgarski I. Andreov, chast 1, Tsarigrad. Pечатnitsata na Tsarigradski vestnik, 1849.]
- Богоров, Иван. Съчинения. Подб. и ред. Петко Тотев. София: Български писател, 1983. [Bogorov, Ivan. Sachineniya. Podb. i red. Petko Totev. Sofiya: Balgarski pisatel, 1983.]
- Бончев, Нешо. Съчинения. Подб. и ред. Петър Динеков. София: Български писател, 1983. [Bonchev, Nesho. Sachineniya. Podb. i red. Petar Dinekov. Sofiya: Balgarski pisatel, 1983.]

- Бончев, Нешо. Турция. - В: БИА ф. 111, а.е. 50, л. 181-186. [Bonchev, Nesho. Turtsiya. V: BIA f. 111, a.e. 50, l. 181-186.]
- Войников, Добри. Кратка българска история. Виена, Печатница на Л. Сомер, 1861. [Voynikov, Dobri. Kratka balgarska istoriya. Viena, Pechatnitsa na L. Somer, 1861.]
- Груев, Йоаким. История на османското царство 1 период, В книгопечатницата на едренски вилает, 1872. [Gruev, Yoakim. Istoriya na osmanskoto tsarstvo 1 period, V knigopchatnitsata na edrenski vilaet, 1872.]
- Груев, Йоаким. История на османската държава. В книгопечатницата на Л. Сомер, Виена, 1869. [Gruev, Yoakim. Istoriya na osmanskata darzhava. V knigopchatnitsata na L. Somer, Viena, 1869.]
- Друмев, Васил. Нещастна фамилия. Кратка българска повест – Български книжици, г. III, 13-22, юли-ноември 1860. [Drumev, Vasil. Neshtastna familiya. Kratka balgarska povest – Balgarski knizhitsi, g. III, 13-22, yuli-noemvri 1860.]
- Друмев, Васил. Нещастна фамилия. Българска народна повест от В. Друмев. Издава с иждивението на Д. Великов книговец от Котел. Печатницата на Дунавския вилает, Русе, 1873. [Drumev, Vasil. Neshtastna familiya. Balgarska narodna povest ot V. Drumev. Izdava s izhdivenieto na D. Velikov knigovezets ot Kotel. Pechatnitsata na Dunavskiya vilaet, Ruse, 1873.]
- Друмев, Васил. Стойко Владиславов Софроний. – Периодическо списание, г. III, кн.5, 1872, с. 3-103. [Drumev, Vasil. Stoyko Vladislavov Sofroniy. – Periodicheskoto spisanie, g. III, kn.5, 1872, s. 3-103.]
- Душанов, Димитър. Кратка българска история по питане и отговор за първоначалните училища. Печатницата на в-к „Македония“, Цариград, 1870. [Dushanov, Dimitar. Kratka balgarska istoriya po pitane i otgovor za parvonachyalniti uchilishta. Pechatnitsata na v-k „Makedoniya“, Tsarigrad, 1870.]
- Кипиловски, Атанас. Кратко начертание на Всеобщата история. Университетска кралска типография, Будапеща, 1836. [Kipilovski, Atanas. Kratko nachertanie na Vseobshтата istoriya. Universitetska kralaska tipografiya, Budapeshta, 1836.]
- Кифалов, Михаил. Заради възрождение новой болгарской словесности или науки: С притуряние няколко песней и истории заради полуславяне или румуне (молдо-власи) и некоих достопамятств и мудрих изречения. Сочинение или книжица рускаго историописателя Венелина. Печатница на Й. Копайниг, Букуреш, 1842. [Kifalov, Mihail. Zaradi vozrozhdenie novoy bolgarskoy slovesnosti ili nauki: S priturianie nyakolko pesney i istorii zaradi poluslavyane ili rumune (moldo-vlasi) i nekoih dostopamyatstv i mudrih izrechenii. Sochinenie ili knizhitsa ruskago istoriopisatelya Venelina., Pechatnitsa na Y. Kopaynig, Bukuresh, 1842.]
- Кръстевич, Гавраил. За установлението на еничерите. – Български книжици, г. II, бр. 8 кн. 2, 1959, с. 217-223. [Krastevich, Gavrail. Za ustanovlenieto na enicherite. – Balgarski knizhitsi, g. II, br. 8 kn. 2, 1959, s. 217-223.]
- Манчов, Драган. Кратък извод от българска история, изведен от съчиненията на А. Хилфердинга и на други. Книжарницата на Д.В. Манчев. Пловдив, Свищов, Битоля, 1872. [Manchov, Dragan. Kratak izvod ot balgarska istoriya, izveden ot sachineniyata na A. Hilferdinga i na drugi. Knizharnitsata na D.V. Manchev. Plovdiv, Svishtov, Bitolya, 1872.]
- Неофит Бозвели. Съчинения. Под ред. Петко Тотев, София: Български писател, 1968. [Neofit Bozveli. Sachineniya. Pod red. Petko Totev, Sofiya: Balgarski pisatel, 1968.]

1968.]

- Павлович, Христки. Царственник или история болгарская. Будапеща, 1844. [Pavlovich, Hristaki. Tsarstvennik ili istoriya bolgarskaya. Budapeshta, 1844.]
- Паисий Хилендарски. История славяноболгарская собрана и наредена Паисия йеромонахом в лето 1762. Съст и бележки Йордан Иванов, Държавна печатница, София 1914. [Paisiy Hilendarski. Istoriya slavyanobalgarskaya sobrana i naredena Paisiya yeromonahom v leto 1762. Sast i belezhki Yordan Ivanov, Darzhavna pechatnitsa, Sofiya 1914.]
- Петков, Ботьо. Критически издирания за българската история, превод от Юрий Венелин, Т. 1-2. Земун, 1853. [Petkov, Botyo. Kriticheski izdiraniya za balgarskata istoriya, prevod ot Yuriy Venelin, T. 1-2. Zemun, 1853.]
- Раковски, Георги. Песента за Индже воевода. - Дунавски лебед, г. I, бр. 6, 19 октомври 1860, с. 23-24. [Rakovski, Georgi. Pesenta za Indzhe voevoda. - Dunavski lebed, g. I, br. 6, 19 oktomvri 1860, s. 23-24.]
- Раковски, Георги. Съчинения, Т. 1. Подб. и ред. Кирил Топалов. София: Български писател, 1983. [Rakovski, Georgi. Sachineniya, T. 1. Podb. i red. Kiril Topalov. Sofiya: Balgarski pisatel, 1983.]
- Славейков, Петко. Съкратение на Турската история. Цариград, 1857. [Slaveykov, Petko. Sakratenie na Turskata istoriya. Tsarigrad, 1857.]
- Спиридон, Йеромонах. История во кратце о болгарском народе словенском. Под ред. Минчо Минчев. Габрово: Луна, 2000. [Spiridon, Yeromonah. Istoriya vo kratitse o bolgarskom narode slovenskom. Pod. red. Mincho Minchev. Gabrovo: Luna, 2000.]
- Цанков, Драган. Българска история. Печатница на Л. Сомер, 1866. [Tsankov, Dragan, Balgarska istoriya. Pechatnitsa na L. Somer, 1866.]
- Шишков, Тодор. История на българския народ. Печатница на списание „Читалище“, Цариград, 1873. [Shishkov, Todor. Istoriya na balgarskiya narod. Pechatnitsa na spisanie „Chitalishte“, Tsarigrad, 1873.]
- Cevdet, Ahmet. Tarih-I Cevdet, Osmanlı tarihi, T.1-6 Tasvir Gazetecilik ve Matbaacılık, Istanbul, 1983.
- Essad Efendi. *Précis Historique de la destruction du corps des Janissaires par le Sultan Mahmoud II en 1826*. Firmin Didot Frères, Paris, 1833.
- Furet, Caroline. *Histoire abrégée de l'empire ottomane*. Istanbul, 1869.
- Mallouf, Nasif. *Précis de l'Histoire ottoman depuis la fondation de l'Empire*. Smyrne, 1852.
- Mustafa Necip. *Mustafa Necip Efendi tarihi*. Derasitane, Matbaayi Ceride i Havadis, 1280 (1863-1864).

Вторични източници

- Александрова, Надежда. „Перспективи на филологическия проект на Иван Богоров като преводач на романа «Еничерите» от Алфонс Роайе на български език“. – Филологическият проект – кризи и перспективи. Сборник на ФСлФ. Съст и ред. Николай Чернокожев и колектив. В. Търново: Фабер, 2016, с. 271-282. [Aleksandrova, Nadezhda. „Perspektivi na filologicheskiya proekt na Ivan Bogorov kato prevodach na romana „Enicherite“ ot Alfons Roaye na balgarski ezik“. – Filologicheskijat proekt – krizi i perspektivi. Sbornik na FSIF. Sast i red. Nikolay

Chernokozhev i kolektiv. V. Tarnovo: Faber, 2016.]

Аретов, Николай. Национална митология и национална литература. София: Кралица Маб, 2006. [Aretov, Nikolay. Natsionalna mitologiya i natsionalna literatura. Sofiya: Kralitsa Mab, 2006.]

Арнаудов, Михаил. Из миналото на Котел. – ГСУ-ИФФ, Т. 27, 1931, с. 1-100. [Arnaudov, Mihail. Iz minaloto na Kotel. – GSU-IFF, T. 27, 1931, s. 1-100.]

Арнаудов, Михаил. Няколко тъмни епизода от живота на Раковски в 1853-1854 г. – ГСУ ИИФ, 33, кн. 7, 1937, с. 58-62, 72-75. [Arnaudov, Mihail. Nyakolko tamni epizoda ot zhivota na Rakovski v 1853-1854 g. – GSU IIF, 33, kn. 7, 1937, s. 58-62, 72-75.]

Байрактаров. Спомени за Нешо Бончев. Първият литературен критик. – Мир., бр. 8304, 7 март 1928. [Bayraktarov. Spomeni za Nesho Bonchev. Parviyat literaturnen kritik. – Mir., br. 8304, 7 mart 1928.]

Везенков, Александър. Очевидно само на пръв поглед: „Българското възраждане като отделна епоха. – Балканският XIX век. Други прочити. Съст и редакция Д. Мишкова, София: Рива, 2006. [Vezenkov, Aleksandar. Ochevidno samo na prav pogled: „Balgarskoto vazrazhdane kato otdelna epoha. – Balkanskiyat XIX vek. Drugi prochiti. Sast i redaktsiya D. Mishkova, Sofiya: Riva, 2006.]

Георгиева, Цветана. Еничарите в българските земи. София: Наука и изкуство, 1988. [Georgieva, Tsvetana. Enicharite v balgarskite zemi. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1988.]

Градева, Росица. Турците в българската книжнина XV-XVIII век. – Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха. София: Фондация „Отворено общество“, 2001, с. 112-135. [Gradeva, Rositsa. Turtsite v balgarskata knizhnina XV-XVIII vek. – Balkanski identichnosti v balgarskata kultura ot modernata epoha. Sofiya: Fondatsiya „Otvoreno obshtestvo“, 2001, s. 112-135.]

Даскалов, Румен. Как се мисли българското възраждане 10 години по-късно. София: Просвета, 2013. [Daskalov, Rumen. Kak se misli balgarskoto vazrazhdane 10 godini po-kasno. Sofiya: Prosveta, 2013.]

Йоцов, Борис. Училищен преглед, XXVII, 1928, кн. 6, 505-541. [Yotsov, Boris. Uchilishтен pregled, XXVII, 1928, kn. 6, 505-541.]

Лилова, Десислава. Българският разказ за падането под османска власт: исторически канон без месианистичен мит. – Критика и хуманизъм, кн. 21, 1, 2006, с. 255-273. [Lilova, Desislava. Balgarskiyat razkaz za padaneto pod osmanska vlast: istoricheski kanon bez mesianistichen mit. – Kritika i humanizam, kn. 21, 1, 2006, s. 255-273.]

Данова, Н. и колектив. За „Робство“ и „владичеството“. Открито писмо на историци за владичеството, турското робство и съжителството. – Портал за култура, изкуство и общество. [Danova, N. i kolektiv. Za „Robstvo“ i „vladichestvoto“. Otkrito pismo na istoritsi za vladichestvoto, turskoto robstvo i sazhitelstvoto. – Portal za kultura, izkustvo i obshtestvo.] – <http://kultura.bg/web--za-robството-и-владичеството> (видяно на 21.12.2016)

Димитров, Страшимир. Султан Махмуд II и краят на еничарите. София: Изток-Запад, 2015. [Dimitrov, Strashimir. Sultan Mahmud II i krayat na enicharite. Sofiya: Iztok-Zapad, 2015.]

Мевсим, Хюсеин. Мотивът за тъгуващия еничарин в българските народни песни. – Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Т. 40,

- част 3, 2002, с. 105-109. [Mevsim, Hyusein. Motiviat za taguvashitiya enicharin v balgarskite narodni pesni. - Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet „Paisiy Hilendarski“, Т. 40, chast 3, 2002.]
- Минкова, Лиляна. Дипломната работа на Нешо Бончев. - Известия на НБКМ, Т. XII, 1971, 241-267. [Minkova, Lilyana. Diplomnata rabota na Nesho Bonchev. - Izvestiya na NBKM, Т. XII, 1971, 241-267.]
- Мутафчиева, Вера. Кърджалийско време. Пловдив: Жанет-45, 2008. [Mutafchieva, Vera. Kardzhaliysko vreme. Plovdiv: Zhanet-45, 2008.]
- Николова, Юлия (съст.), Пловдив в техните спомени. Иван Богоров, Йоаким Груев, Любен Каравелов, Иван Вазов, Найден Геров, Пловдив: Христо Г. Данов. 2012. [Nikolova, Yuliya (sast.), Plovdiv v tehните spomeni. Ivan Bogorov, Yoakim Gruev, Lyuben Karavelov, Ivan Vazov, Nayden Gerov, Plovdiv: Hristo G. Danov. 2012.]
- Тодорова, Олга. Секуларизацията на една религия: към проблема за българските възрожденски визии за исляма. – Балканите. Модернизация, идентичности, идеи. Сборник в чест на проф. Надя Данова. София: ИЕФЕМ, 2011, 250-278. [Todorova, Olga. Sekularizatsiyata na edna religiya: kam problema za balgarskite vazrozhdenski vizii za islyama. – Balkanite. Modernizatsiya, identichnosti, idei. Sbornik v chest na prof. Nadya Danova. Sofiya: IEFEM, 2011, 250-278.]
- Хранова, Албена. Историография и литература, Т. 2. София: Просвета, 2011. [Hranova, Albena. Istoriografiya i literatura, Т. 2. Sofiya: Prosveta, 2011.]
- Gradeva, Rossitsa. *Rumeli under the Ottomans, 15th-18th centuries: institutions and communities*. Isis press, Istanbul, 2004.
- Kafadar, Camal. On the Purity and Corruption of the Janissaries. – *Turkish studies Association Bulletin*, 15, 1991, pp.179-90.
- Stephanov, Darin. Sultan Mahmud II (1808-1839) and the First Shift in Modern Ruler Visibility in the Ottoman Empire. - *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 1:1-2, 2014, pp. 129-148
- Strauss, Johann. Who read what in the Ottoman Empire (19th-20th c.). – *Middle Eastern Literatures*, Volume 6, Issue 1, 200, pp. 39-76.
- Yaycioglu, Ali. *Partners of the Empire. The Crisis of the Ottoman Order in the Age of revolutions*. Stanford University Press, 2016.